

L'evolució de la qualitat lingüística dels mitjans

Isidor Marí

Professor
(Universitat Oberta de Catalunya)

L'autor analitza, en aquest article, l'evolució de la qualitat lingüística dels mitjans en català, a partir d'unes consideracions generals sobre la necessitat de tenir en compte el context tecnològic i estructural, així com els molts canvis que hi ha hagut en els gèneres i formes comunicatives que empren aquests mitjans.

Al llarg del text, l'autor presenta les seves valoracions sobre la qualitat de la llengua als mitjans escrits i audiovisuals, amb indicacions puntuals sobre les mancances i les fites assolides en cada cas. També fa consideracions sobre la qualitat de la llengua catalana emprada en la publicitat.

Amb tot, el balanç de l'autor és que hi ha hagut una evolució positiva, i proposa que es faci un seguiment periòdic de la qualitat lingüística en els usos socials, i no només dels mitjans, com s'ha fet en altres llocs.

La progressiva recuperació de l'ús del català en la comunicació de massa al llarg dels darrers trenta anys ha anat acompanyada de dos processos també graduals: l'aproximació a una llengua estàndard pròpia d'aquests mitjans i la diversificació i elaboració dels estils o registres

1. Precisions inicials

La progressiva recuperació de l'ús del català en la comunicació de massa al llarg dels darrers trenta anys ha anat acompanyada de dos processos també graduals: l'aproximació a una llengua estàndard pròpia d'aquests mitjans i la diversificació i elaboració dels estils o registres adequats als diferents àmbits, mitjans i espais de la comunicació. És en aquest context d'extensió desigual dels mitjans de comunicació en català, amb les diferències, les possibilitats i les limitacions que s'hi han donat, que mirarem de valorar a grans trets en les notes que segueixen l'evolució de la qualitat lingüística.

En efecte, en aquest balanç no podem oblidar les insuficiències que encara afecten l'espai català de comunicació, ni tampoc les transformacions estructurals i tecnològiques que s'han produït durant les darreres dècades en la mateixa organització dels mitjans de comunicació, amb les repercussions que han tingut sobre les formes i tècniques de treball dels professionals: la generalització dels mitjans informàtics d'edició, que ha modificat substancialment el procés de treball i els sistemes de revisió lingüística; la freqüència creixent dels reportatges i les emissions en directe, sense guió escrit previ; la proliferació de programes conduïts per un presentador/animador que imprimeix un to marcadament personal i espontani a les formes de comunicació; la incorporació a les funcions de comunicador de persones procedents del món de l'humor i l'espectacle... Totes aquestes innovacions –i moltes altres que s'hi podrien afegir– tenen sens dubte una repercussió directa sobre l'evolució quantitativa i qualitativa dels usos lingüístics en els mitjans.

El mateix concepte de qualitat lingüística no es pot aplicar de manera global i indiscriminada a totes les modalitats de la comunicació: la difusió general o local dels mitjans; la seva titularitat pública o privada; el seu caràcter escrit, oral o audiovisual; la periodicitat dels mitjans o espais de comunicació; les emissions en directe o preproduïdes; les característiques dels diversos gèneres de comunicació –més formals, impersonals i preestablerts, com un informatiu o un editorial, o més informals, personalitzats i espontanis, com un espai d'humor–... són factors que cal tenir presents a l'hora de matisar les valoracions del grau de qualitat lingüística.

Aclarim també que la qualitat lingüística no és unidimensional –no es refereix exclusivament, ni tan sols principalment, com solen malentendre algunes opinions poc afinades, al respecte més o menys estricte dels models normatius. En les valoracions de la qualitat lingüística dels usos públics, cal tenir en compte factors diversos, no sempre fàcils de mesurar, ja que tenen més o menys importància segons la situació i el gènere de la comunicació:

- els errors o lapsus en l'execució (equivocacions i vacil·lacions de dicció en els gèneres orals, o errades gràfiques i de composició en els escrits, per exemple);
- l'adopció de la varietat estàndard adient, segons l'àmbit de la comunicació i el grau de formalitat;
- l'adequació del registre al gènere comunicatiu (unes opcions lèxiques o sintàctiques apropiades al grau d'especialització o a la

- complexitat de l'espai, per posar un cas);
- la coherència i la riquesa dels recursos textuais (tematització, ordenació, enllaços, agilitat expressiva, varietat estilística, originalitat creativa...);
- el recurs –justificat o injustificat– a altres llengües,
- i, naturalment, també les desviacions de la normativa –que poden ser igualment opcions personals justificables o simplement fruit de la incompetència o la deixadesa.

Val la pena que subratllem tot això des de l'inici, perquè quedi patent la complexitat real i la nostra consciència que els comentaris que segueixen tenen inevitablement un caràcter molt general i reclamarien precisions més ajustades als diferents tipus de comunicació.

2. Els eixos principals

En aquesta valoració forçosament esquemàtica, ens centrarem en les consecucions i mancances observables en els dos aspectes o processos principals que apuntàvem al començament: la consolidació de l'estàndard propi de la comunicació de massa i el grau d'elaboració dels diversos registres corresponents als gèneres comunicatius. I en fer-ho, haurem de distingir almenys entre els mitjans escrits i els audiovisuals, ja que els punts de partida, les condicions i els requeriments són bastant diferents en uns i altres.

Dins de cadascun d'aquests eixos farem una valoració global del grau de qualitat lingüística dels nostres mitjans.

2.1 Els avenços i les insuficiències de l'estàndard

No hi ha dubte que la represa i l'expansió dels mitjans de comunicació escrits en català comptava amb uns antecedents històrics i immediats molt més nombrosos i variats que els que podien invocar i aprofitar com a referents els mitjans audiovisuals, mancats d'una tradició equivalent i molt més condicionats per les dificultats d'identificar i consolidar les característiques d'un estàndard oral.

Tal com vaig indicar en un article recent sobre aquest darrer punt (MARÍ, 2007), l'absència de mitjans, produccions i espais audiovisuals –públics o privats– que s'adrecin conscientment al conjunt de l'àrea lingüística catalana impedeix que es pugui superar la compartimentació regional de les modalitats d'estàndard oral (i de les mateixes propostes o models, que tendeixen a cenyir-se a una sola comunitat autònoma). La Televisió de Catalunya, que és ara per ara la de més extensa difusió, ha tendit a diversificar els accents dels seus locutors, però només una política de comunicació que desplegui espais supraregionals compartits (amb interconnexions i intercanvis creixents) permetrà la confluència cap a un estàndard oral més unitari.

Cal reconèixer, tanmateix, que el grau d'estandardització aconseguit en els mitjans audiovisuals és molt notable, i més si tenim present que s'ha produït en unes poques dècades: els informatius de les principals televisions i ràdios, per exemple, presenten una qualitat lingüística considerable i homologada al llarg de tot el territori català. Els dèficits més visibles de qualitat lingüística en aquests aspectes d'estandardització

No hi ha dubte que la represa i l'expansió dels mitjans de comunicació escrits en català comptava amb uns antecedents històrics i immediats molt més nombrosos i variats que els que podien invocar i aprofitar com a referents els mitjans audiovisuals

Cal reconèixer, tanmateix, que el grau d'estandardització aconseguit en els mitjans audiovisuals és molt notable, i més si tenim present que s'ha produït en unes poques dècades

En els mitjans escrits, alguns dels quals tenen la clara voluntat d'arribar al conjunt del territori, hi podem observar una coexistència més clara de les diferents modalitats territorials de l'estàndard

els trobem en les vacil·lacions d'alguns programes o locutors entorn de la modalitat central o territorial (occidental, insular, etc.) de l'estàndard. Són vacil·lacions que actuen en els dos sentits –d'una banda, locutors de mitjans centrals que es mostren insegurs en l'ús del seu accent d'origen, i de l'altra, locutors que imiten innecessàriament i sense encert la modalitat central des dels accents d'altres territoris. Tanmateix, cal considerar relativament normals aquestes vacil·lacions, que probablement tendiran a reduir-se.

En els mitjans escrits, alguns dels quals tenen la clara voluntat d'arribar al conjunt del territori, hi podem observar una coexistència més clara de les diferents modalitats territorials de l'estàndard, que sovint trobem, en proporcions diverses, dins d'un mateix mitjà: el criteri generalment adoptat –ús de la modalitat estàndard del lloc d'edició en els textos de la redacció i aparició d'altres modalitats estàndard en els textos signats pels col·laboradors– ha aconseguit familiaritzar els lectors amb les variacions de l'estàndard i, d'altra banda, ha propiciat una aproximació evident entre les respectives modalitats territorials. És cert que les audiències d'aquests mitjans són encara reduïdes, però cal tenir en compte les pautes que segueixen i els resultats que obtenen, de cara a l'inici d'experiències semblants en el camp audiovisual. També és significatiu que les vacil·lacions entre modalitats estàndard són molt menors en els mitjans escrits que en els orals. La revisió lingüística sens dubte ho afavoreix.

En canvi, tant els mitjans escrits com els orals presenten encara una certa vacil·lació en la inclusió de les varietats no estàndard (col·loquials, dialectals) en els gèneres i espais en què aquests registres poden ser justificats. Ho veurem a continuació.

2.2 La diversificació dels registres segons els gèneres comunicatius

En els primers temps de represa dels mitjans de comunicació en català – els anys setanta i vuitanta, aproximadament – era clarament perceptible la propensió a reduir al mínim l'aparició de manifestacions no estàndard, tant en els escrits com en els audiovisuals. Era segurament una prevenció deguda a la voluntat de difondre uns models cultes i prestigiosos de llengua, que compensessin l'escàs contacte que la població hi havia pogut tenir durant els anys de prohibició i marginació dels usos públics del català.

Afortunadament, aquesta limitació inicial de la varietat de registres ha donat pas a una progressiva variació, que sens dubte proporciona als mitjans de comunicació en català avantatges evidents: una amenitat, una espontaneïtat i una proximitat als diferents públics que són elements indispensables per tal d'aconseguir i mantenir audiències àmplies. En els mitjans escrits, aquestes reserves respecte a la llengua no estàndard encara són massa acusades, i probablement convindria trobar –sense fer experiments barroers– uns espais o mitjans en què la creativitat i l'expressivitat popular es poguessin desplegar, recuperant la nostra millor tradició de la premsa satírica i humorística.

Els mitjans audiovisuals ja han avançat en aquesta evolució. Així, com ha observat Oriol Camps (2007), s'ha desenvolupat un registre formal espontani en les entrevistes i tertúlies, en les quals –igual que en els reportatges i programes en directe– les persones externes al mitjà solen utilitzar la seva pròpia varietat dialectal. En els espais dramàtics, que darrerament han assolit una qualitat general molt considerable, la

diversitat de registres –d’acord amb la personalitat dels personatges– ofereix una gamma de recursos verbals rica i creativa, que constitueix un dels millors valors estètics de cada sèrie. En els magazins, i encara més en els programes d’humor, la formalitat es redueix molt més, i sovint els mateixos conductors i col·laboradors habituals del programa adopten formes marcadament col·loquials (sovint de forma més inconscient que premeditada).

És en aquests programes, en què els mateixos animadors moltes vegades són autèntics creadors d’estil i de llenguatge, on a vegades es troba a faltar una mica més de qualitat lingüística, és a dir, d’elaboració conscient dels recursos expressius col·loquials (argòtics, fins i tot) a partir de la creativitat popular genuïna, evitant el recurs fàcil a les expressions calcades o preses directament del castellà, i procurant superar els localismes –encara que siguin barcelonins. Una cosa semblant podríem dir de la manca d’elaboració de l’expressivitat popular en els programes infantils, que podrien extreure dels diferents territoris de llengua catalana exponents magnífics i divertidíssims de creativitat verbal.

Però des del punt de vista de la qualitat lingüística, els gèneres en què més sovint es manifesten les errades i les solucions inadequades o impròpies del català són les retransmissions en directe. En aquest tipus d’emissions, salvant casos tan modèlics com escassos d’excel·lència, és relativament freqüent descobrir la falta de perícia –o d’entrenament, ja que d’això també se’n pot aprendre– en les veus més populars, quan deixen de llegir.

I no oblidem, per acabar, la irregularitat lingüística de gran part de la publicitat, sobretot audiovisual: al costat dels exemples d’anuncis ben concebuts o traduïts en català, és massa sovint escandalosa i ofensiva la barroeria amb què es combinen les veus i els textos escrits en castellà i les concessions mínimes a un català aproximatiu, que no aconsegueixen més que evidenciar estrepitosament que la campanya ha estat concebuda en una altra llengua i que el català no mereix cap consideració a l’empresa anunciadora. Per més que un compregui les raons comptables d’aquesta qualitat lingüística ínfima, l’impacte (també lingüístic!) de la publicitat reclama una crítica contundent, que obligui aquests anunciants a rectificar i deixi de difondre una imatge indigna del català.

3. En resum

Contràriament a les opinions tan durament i indiscriminadament crítiques que a vegades sentim respecte a la qualitat lingüística dels mitjans de comunicació catalans, cal reconèixer que la seva evolució és clarament positiva, tant en termes d’estandardització com de diversificació de registres, sobretot si tenim en compte les condicions sociolingüístiques en què s’ha desenvolupat l’activitat dels professionals del sector.

Encara que la brevetat d’aquestes notes no ho hagi permès, cal avançar en una identificació periòdica dels millors i els pitjors exponents de qualitat lingüística en els usos públics, per mitjà de sistemes operatius de mesura que s’apliquin no sols als mitjans de comunicació, sinó a tots els àmbits rellevants en l’ús públic del català, com s’ha fet en altres contextos lingüístics (MAURIS, 1999). Això ens permetria una visió

Des del punt de vista de la qualitat lingüística, els gèneres en què més sovint es manifesten les errades i les solucions inadequades o impròpies del català són les retransmissions en directe

més ponderada dels encerts i les mancances, en la qual molts mitjans de comunicació quedarien més ben situats que altres sectors avui menys criticats pels seus dèficits lingüístics. I en conjunt, tothom sabria on cal concentrar els esforços de millora, dins i fora de la comunicació de massa.

Referències

CAMPS, O. (2007): “Sobre la qualitat de la llengua dels mitjans de la CCRTV”. *Quaderns del CAC* [Barcelona], núm. 28, p. 3-11.

MARÍ, I. (2007): “La consolidació d’un estàndard oral: límits i condicions”. *Quaderns del CAC* [Barcelona], núm. 28, p. 31-37.

MAURAI, J. (1999): *La qualité de la langue: un projet de société*. Quebec: Conseil de la langue française.